

Socialistische depressies

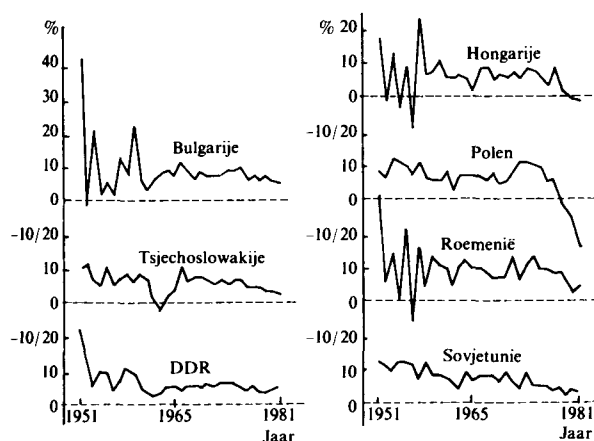
DR. R. GERRITSE*

Eén van de kenmerken van staatsocialistische planning is het streven naar een regelmatige economische groei. Net zo min als de gemengde economieën, lijken de Oosteuropese landen de gewenste regelmaat te kunnen bereiken. In dit artikel wordt de huidige economische depressie in Oost-Europa besproken. Enerzijds blijken de planners niet in staat hun economieën af te schermten van de internationale conjunctuurbeweging. Anderzijds kan in de staatsocialistische economieën een goeddeels endogene conjuncturele ontwikkeling worden waargenomen die voortkomt uit het strategisch gedrag van de ondernemers tegenover planners en bureaucraten.

Terugval

De internationale economische malaise gaat ook aan Oost-Europa niet voorbij. In vrijwel alle staatsocialistische landen is de economische groei de laatste jaren aanzienlijk teruggelopen. Gedurende de jaren zeventig hebben de planeconomieën in het algemeen nog een stugge groei kunnen handhaven, maar ook in Oost-Europa lijkt nu het moment aangebroken waarop moet worden vastgesteld dat oude tijden niet meer terugkomen. Figuur 1 illustreert de macro-economische groei in verscheidene Oosteuropese landen.

Figuur 1. Reële procentuele groei van het netto nationaal produkt (Oosteuropese definitie) in enkele landen, 1951-1981

Bron: R. Gerritse, *The realm of necessity*, dissertatie, Amsterdam, 1982, blz. 39 en diverse recente statistische publikaties.

Alleen een blik op de macro-economische groeicijfers leert al hoe extreem de Poolse omstandigheden zijn. Terwijl in de eerste helft van de jaren zeventig nog bijzonder hoge groeicijfers werden gerealiseerd, dook het nationaal produkt (in Oosteuropese definitie het netto „materiële” produkt) in 1979 met

2,3 procent onder het niveau van 1978, in 1980 verminderde het nationaal produkt met 5,4 procent en in 1981 naar schatting nog eens met maar liefst 14,5 procent ¹⁾. Voorzichtige prognoses voor 1982 houden het op een nog verdere daling van de nationale produktie met 3 à 4 procent in dit jaar.

De Hongaarse economische politiek wordt in het Westen veel geprezen. Met de Hongaren valt — in de internationale handel — immers zaken te doen. Toch is het geen „business as usual”, althans niet voor de Hongaren, die verwickeld zijn in een omvangrijk economisch programma van industriële herstructurering, decentralisatie, markt oriëntatie, schoorvoetende privatisering (in de detailhandel) en deregulering. Figuur 1 laat evenwel zien dat de macro-economische groei daarop vooralsnog niet positief reageert. In 1980 daalde het nationaal produkt met 0,5 en in 1981 met 1 procent. Zowel de uitwerking van de binnenlandse herstructurering als de internationale terugval zijn in Hongarije goed voelbaar.

„All quiet in Berlin”, zo schetste de Economist Intelligence Unit onlangs de situatie in Oost-Duitsland. Sedert het midden van de jaren zestig groeit de Oostduitse nationale produktie gestaag met 4 à 5 procent per jaar: voor Oosteuropese begrippen (hoewel die onder druk van de omstandigheden veranderen) een gematigde groei, die ook thans evenwel nog stug wordt volgehouden. De regelmatige economische ontwikkeling gaat hand in hand met een opmerkelijke sociale discipline en een rustige, maar onmiskenbare technologische en industriële vernieuwing. Daarbij lijkt de industriële sector te kunnen profiteren van „windfall profits” en comparatieve voordelen binnen het socialistische handelsblok die zij aangereikt krijgt door de Westerse embargo's op de export van hoogwaardige technologie naar Oost-Europa.

Ook in Bulgarije ligt de reële groei nog altijd rond de 5 à 6 procent. Roemenië heeft evenwel te kampen met een relatief sterke terugval van de economische groei, die in 1980 een dieptepunt van 2,5 procent bereikte, terwijl een procent of 9 daar als normaal gold.

* Hoofd van de sectie Overheid en Markt van het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven. Dit artikel is op persoonlijke titel geschreven.

¹⁾ Waar de in deze notitie aangehaalde cijfers recente jaren betreffen is geput uit de *Quarterly Economic Review*, uit *Business Eastern Europe* en uit *Exportmarkten*.

Figuur 1 laat zien dat in de *Sovjetunie* en ook in *Tsjechoslowakije* sprake is van een consequente, trendmatige daling van de groei van het nationaal produkt. In 1979 werd in de *Sovjetunie* een diepterecord van 2 procent reële groei geregistreerd, in 1980 bleef de stijging van de totale produktie beperkt tot 3,8 procent en voor 1981 zal het groeipercentage om en nabij de 3 liggen. In *Tsjechoslwakije*, dat vooral met problemen bij de energievoorziening kampt, is de economische groei teruggelopen tot 3 procent in 1979 en 1980, terwijl voor het jaar 1981 moet worden gerekend met een groei van ongeveer 2 procent.

Oost-Europa deelt in de internationale economische malaise. Er is vrijwel over de gehele linie sprake van een aanzienlijke terugval van de, tot voor kort nog opmerkelijke, economische groei. Terwijl de importprijzen, binnen en buiten het eigen handelsblok, scherp zijn gestegen, worden de exportmogelijkheden door de internationale recessie afgesneden. Terwijl de groei van de nationale produktie afneemt — en links en rechts de produktie van afzonderlijke bedrijfstakken afneemt — dreigen de nationale bestedingen toe te nemen. En terwijl met de recessie de speelruimte voor economische experimenten kleiner wordt, dringt de noodzaak van aanpassing en hervorming zich steeds meer op. Nu de economische ontwikkeling de lucht uit het staatsocialisme perst, moet blijken of de economische lessen uit het verleden geleerd zijn. De problemen behoeven niet te worden overdreven om duidelijk te zijn en de vraag hoe de politiek-economische autoriteiten erop reageren is van doorslaggevend belang voor de economische, en daarmee op den duur ook voor de politieke perspectieven van de Oosteuropese landen.

Aanpassing en onderhandeling

Naast structurele zijn conjuncturele problemen de planeconomieën van Oost-Europa niet vreemd. Hoewel de structurele moeilijkheden altijd sterker de aandacht hebben getrokken en de Oosteuropese autoriteiten bij conjuncturele terugval graag verwijzen naar internationale omstandigheden, is sedert het begin van de jaren zestig bekend dat zich in de staatsocialistische economieën een eigen, goeddeels endogene conjuncturele ontwikkeling voordoet 2). In feite is de conjuncturele dimensie van de socialistische groei niet minder regelmatig en op onderdelen nauwelijks of niet minder intens dan we in de markteconomieën om ons heen gewend zijn. Recessieve ontwikkelingen zijn in Oost-Europa déjà-vu.

Toch is socialistische planners veel gelegen aan een stabiele ontwikkeling van de economische groei. Een regelmatig groeipad vergroot de voorspelbaarheid van de economische ontwikkeling, het vergroot de stabiliteit van de institutionele verhoudingen in de besluitvormingsstructuur en het verhoogt de levenskansen van het proces van incrementele planning dat in een complexe economische realiteit bijna onvermijdelijk als kompas moeten dienen. Het is de planners in Oost-Europa dan ook ernst als zij er in plandocumenten bij voortdurend op wijzen dat „proportionaliteit”, „stabiliteit” en „gelijkmatigheid” de hoogste prioriteit hebben. Het stormloop-socialisme, met zijn overmatig strakke planning en zijn overambitieuze doelstellingen, behoort vrijwel overal en vrijwel volledig tot het verleden. Eén en ander neemt niet weg dat de ontwikkeling van planeconomieën niet gevrijwaard is van krappe en zelfs overspannen markten, maar impliceert wel dat daaraan niet bij uitstek een overambitieuze gedrag van planners ten grondslag ligt 3).

Eén van de kenmerken van staatsocialistische planning is dus het streven naar een regelmatig groeipad. Daarbij is het goed te beseffen dat de macro-economische planning in Oost-Europa *in effect* minder „directief” is dan haar formele, juridische structuur lijkt te impliceren. In de eerste plaats is er bij noodzakelijkerwijze „ondercomplexe” planning altijd een feitelijke decentralisatie van de beslissingsmacht: niet alles kan centraal worden gepland en op het uitvoerende niveau moeten onvermijdelijk knopen worden doorgehakt en — niet

zelden ingrijpende — beslissingen worden genomen 4). In de tweede plaats is er in het staatsocialisme veel meer sprake van onderhandelingen tussen en strategisch gedrag van de belangrijkste economische actoren (planners, sectordepartementen, bedrijven, bank), dan het ideaaltypische etiket „centraal geleide economie” zou doen vermoeden.

Socialistische *ondernemers* (en dan valt vooral te denken aan de managers van de gigantische trusts die Oost-Europa rijk is) beschikken over een groot aantal vrijheidsgraden wat de organisatie van produktie en de allocatie van bestedingen betreft. De „captains of industry” zijn alleszins in staat hun weg uit de planvoorschriften te onderhandelen. Het strategisch gedrag van socialistische ondernemers tegenover planners en bureaucraten is uitvoerig gedocumenteerd door economen als Bauer, Laky en Granick 5). Teréz Laky, een Hongaars econoom, wijst erop dat „elk voorschrift, elke wens en elke verdeling van middelen vanuit de bestuursregionen een object van onderhandeling kan zijn tussen de centrale organen en de ondernemingen” 6). En Tamás Bauer heeft daarbij aangekend dat het staatsocialisme „nooit een volledige centralisatie van de economische besluitvorming heeft betekend, maar veeleer een bepaalde verdeling van de beslissingsmacht over de verschillende niveaus van de bestuurshierarchie, over de plannen van verschillende niveaus” 7). Onderhandelingen en strategisch gedrag: dat is de bestaanswijze van het staatsocialisme. De „centraal geleide economie” heeft, om het scherp te stellen, nooit anders dan als fictie bestaan.

De stelling dat socialistische planners streven naar een regelmatig groei van de produktie, moet dan ook vooral zo worden opgevat dat de planners door tegenimpulsen trachten het strategisch gedrag van hun belangrijkste tegenspelers te ontcrachten. De belangrijkste macro-economische grootheid die daarbij wordt gemanipuleerd is de geplande groei van de nationale produktie. De geplande groei is voor de managers van ondernemingen de grootheid bij uitstek waarnaar zij hun strategisch gedrag richten, zowel wat betreft investeringsclaims, als met betrekking tot aanspraken op arbeids-, materiaal- en energievoorziening en de daartoe benodigde financiële middelen 8).

Als we nu constateren dat de operationele (jaar- en kwartaal)plannen in feite uitdrukking geven aan het strategisch gedrag van de planners tegenover de ondernemers, waarbij deze plannen dus nog niet volledig de feitelijke ontwikkeling determineren, dan volgt ook de conclusie dat een stabiliserend groeibeeld in essentie een politiek is die tracht het quasi-autonome gedrag van ondernemers — dat mede verantwoordelijk is voor conjuncturele (overbestedings)impulsen — te keren. Een stabiliserend groeibeeld is in dit kader een beleid van *gedeeltelijke aanpassing*. Enerzijds worden

2) Zie b.v. G. J. Staller, *Fluctuations in economic activity: planned and free market economies, 1950-1960*, *The American Economic Review*, jg. 54, 1964, nr. 2 en J. Goldmann, *Fluctuations and trends in the rate of economic growth in some socialist countries*, *Economics of Planning*, jg. 4, 1964, nr. 2. Ik heb de ontwikkeling van de theorievorming op dit gebied beschreven in R. Gerritse, *The realm of necessity: an analysis of the industrial business cycle in socialist Czechoslovakia*, dissertatie, Amsterdam, 1982, H2-4.

3) Zie b.v. K. A. Soós, *Causes of investment fluctuations in the Hungarian economy*, *Eastern European Economics*, jg. 14, 1975-1976, nr. 2, blz. 28-30.

4) Vgl. b.v. D. Granick, *Enterprise guidance in Eastern Europe: a comparison of four socialist economies*, Princeton, 1975, blz. 14-16.

5) T. Bauer, *Investment cycles in planned economies*, *Acta Oeconomica*, jg. 21, 1978, nr. 3; T. Laky, *Enterprises in bargaining position*, *Acta oeconomica*, jg. 22, 1979, nr. 3-4; T. Laky, *The hidden mechanisms of recentralization in Hungary*, *Acta oeconomica*, jg. 24, 1980, nr. 3-4; D. Granick, op. cit.

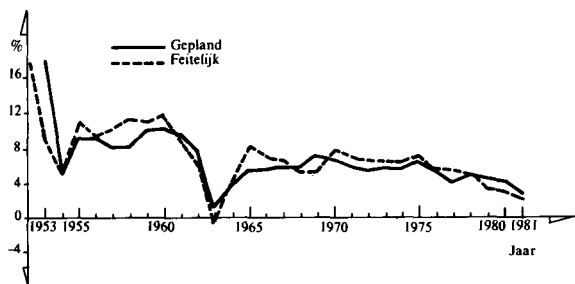
6) T. Laky, op. cit., 1979, blz. 227.

7) T. Bauer, op. cit., blz. 244. Zie ook R. Gerritse, op. cit., blz. 152-154 en 275-276.

8) Zie met betrekking tot het investeringsgedrag, dat zich goed laat beschrijven aan de hand van een institutioneel specifiek „acceleratorbeginsel”, R. Gerritse, op. cit., blz. 215-220.

voorkomende tegenkrachten, verstoringen en schokken in de economische ontwikkeling niet onmiddellijk en onderdanig door planners gevolgd. Een volledige aanpassing aan alle verstoringen en tegenkrachten zou immers niet tot een stabilisering van de economische groei leiden, maar instabiele ontwikkelingen versterken. Anderzijds kan het evenmin kenmerkend zijn voor een stabiliserende groeipolitiek om verstoringen te negeren en met veronachtzaming van de feitelijke ontwikkeling eenvoudigweg gestage groei voor te schrijven. Aanpassing is dus in bepaalde mate geboden. Dat socialistische planners een politiek van gedeeltelijke aanpassing voeren — en neerwaarts, noch opwaartsse groeistuipen onverkort volgen — blijkt op het eerste gezicht al uit het in figuur 2 gegeven beeld van de Tsjechoslowaakse planning.

Figuur 2. Geplande en feitelijke reële procentuele groei van de bruto industriële produktie in Tsjechoslowakije, 1953-1981

Bron: R. Gerritse, op. cit., blz. 188.

In perioden van relatief snelle groei (1955-1960, 1965-1967, 1970-1975) zijn de Tsjechoslowaakse planners aan de voorzichtige kant gebleven. In perioden van relatief minder snelle groei (1953-1954, 1962-1963, 1968-1969 en 1979-1981) hebben de planners de terugval echter niet volledig gevolgd. Deze gedeeltelijke aanpassing is de essentie van de macro-economische stabilisatiepolitiek 9).

Bestedingsbeperking

Het feit dat socialistische ondernemers door middel van strategisch gedrag eigen vrijheidsgraden creëren en in belangrijke mate het beleid van de planners kunnen doorkruisen, stelt grenzen aan de effectiviteit van de centraal gevoerde stabilisatiepolitiek. De vanuit macro-economisch oogpunt belangrijkste vrijheidsgraden van de socialistische ondernemers zijn die rond het investeringsgedrag. De planners van Oost-Europa zijn tot op de dag van vandaag niet in staat geweest de investeringsclaims van bedrijven onder controle te brengen. De gemiddelde afwijking tussen de feitelijke jaarlijkse volumegroei van de bruto nationale investeringen en de geplande groei was bij voorbeeld in Tsjechoslowakije over de periode 1953-1979 vier procentpunten (in de jaren vijftig gemiddeld acht punten, in de hausse van 1973-1975 nog altijd drie procentpunten) 10). De prognoses van het Nederlandse Centraal Planbureau lijken het wel tegen die foutenmarge te kunnen opnemen.

Doordat de ondernemers in het staatsocialisme in laatste instantie niet de rekening van misinvesteringen krijgen gepresenteerd en er altijd wel op enigerlei wijze een subsidie of lening ter financiering van de volgende investering gevonden kan worden (doordat, in de woorden van Kornai 11), socialistische ondernemers onder „zachte budgetrestricties” opereren), worden investeringsprojecten micro-economisch bij uitstek X-inefficiënt uitgevoerd. De produktie vindt, met andere woorden, onder minder dan de technisch meest efficiënte produktievoorwaarden plaats. Ook het gedrag van socialistische ondernemers (en wellicht in het bijzonder dat van socialistische ondernemers) kan worden gekenmerkt als het „satisficing” van input-outputcombinaties 12): d.w.z. als het

samenstel van „satisficing” (met betrekking tot een bepaalde technische en organisatorische „ruimte” of „slack”) en „sufficing” (ten einde geloofwaardig te blijven in de ogen van planners). Investeringsprojecten krijgen dan het karakter van een te ruime jas, waarbinnen de te realiseren produktie zonder aanmerkelijke inspanning zal kunnen plaatsvinden.

Macro-economisch zijn *overinvesteringen* dan ook het chronische symptoom van ondoelmatigheid in het staatsocialisme. Zij bewerkstelligen een voortdurend overspannen markt van kapitaalgoederen, grond- en hulpstoffen, roepen tekorten op, verlengen produktieperioden, leggen een onnodig beslag op anders aanwendbare middelen, verlagen de investeringsefficiëntie en zijn voor een belangrijk deel verantwoordelijk voor het bestaan van „socialistische conjunctuurgolven”. Een stabilisatiebeleid moet dan ook worden „geflankeerd” door een politiek van *bestedingsbeperking* die vooral bij de investeringen aangrijpt. Omdat overinvesteringen structureel zijn, hoewel erbinen zich een conjuncturele dimensie aftekent, moet het beleid van investeringsontmoediging eveneens van structurele aard zijn en alleen in intensiteit met de conjunctuur variëren. Die les lijkt nu in Oost-Europa enigszins geleerd te zijn, hoewel men — om op zich begrijpelijke redenen — nog altijd voor de uiterste (institutionele) consequenties (d.w.z. voor de instelling van „harde” budgetrestricties, voor uitsluitend financiële produktiecriteria, voor eventueel gedwongen ontslagen, voor prijsstijgingen) terugschrikt.

Beleid

In alle Oosteuropese landen wordt thans een zeer terughoudende groeipolitiek gevoerd ten einde onder de huidige

9) Strikter kan de politiek van gedeeltelijke aanpassing (d.w.z. van de conjunctuurdempende groeipolitiek) worden weergegeven met de volgende gedragsvergelijking, waarin de feitelijke groei r , alsmede de tijdshorizon die door het vijfjarenplan nog gelaten wordt, T , als verklarende grootheden van de geplande groei $\bar{r}$ optreden:

$$\bar{r}_t = \alpha + \omega \cdot r_{t-1} + \tau \cdot T_t$$

Indien er sprake is van een conjunctuurdempende groeipolitiek zal de coëfficiënt ω (ceteris paribus gelijk aan $\Delta \bar{r} / \Delta r$) een waarde hebben die tussen nul en één ligt. Er vindt dan slechts gedeeltelijk een aanpassing plaats aan veranderingen in de economische dynamiek. De tijdshorizon die planners door de vijfjarenplannen gelaten wordt (telkens verkortend van vijf jaren tot één jaar) moet van invloed worden geacht op de minimale groeivoet ($\alpha + \tau \cdot T$) die de planner in een bepaald jaar nog toereert. Naarmate het vijfjarenplan verstrijkt (T afneemt), zal deze minimaal getolereerde groeivoet toenemen, zodat τ negatief zal moeten zijn (en α positief). Toetsing van de hierboven geformuleerde vergelijking voor de geplande industriële groei in Tsjechoslowakije over de periode 1953-1979 (zie R. Gerritse, op. cit., blz. 190), geeft de volgende resultaten (t-waarden tussen haakjes):

$$\bar{r}_t = 4,47 + 0,58 r_{t-1} - 0,70 T + \bar{u}_t \quad R^2 = 0,63$$

(4,60) (6,20) (-2,73) DW = 2,78

De omstandigheid dat er een statistisch significante, *inelastische* relatie bestaat tussen de feitelijke groei en de voor het daarop volgende jaar geplande groei ($\omega=0,58$), geeft opnieuw de essentie weer van het stabiliserende groeibeleid van de centrale planners. Overigens blijkt uit de statistisch significante coëfficiënt τ dat de praktijk van niet-voortschrijdende vijfjarenplanning niettemin een om de vijf jaar herhaalde cyclische impuls in de operationele planning van de groei brengt (vgl. R. Gerritse, op. cit., fig. VII. 13, blz. 194). Conjuncturele schommelingen van de groei worden zoveel mogelijk gedempt ($\omega < 1$), maar via een achterdeur weer binnengehaald ($\gamma \neq 0$).

10) Zie R. Gerritse, op. cit., blz. 209.

11) J. Kornai, Resource-constrained versus demand-constrained systems, *Econometrica*, jg. 47, 1979, nr. 4.

12) Zie in het algemeen H. A. Simon, Rational decision making in business organizations, *The American Economic Review*, jg. 69, 1979, nr. 4 en H. Leibenstein, *Beyond economic man*, Cambridge, Mass. 1976. De opvattingen in het aangehaald werk van Kornai laten zich goed in de door Simon en Leibenstein gebruikte begrippen vertalen.

omstandigheden geen bestedingsimpulsen op te roepen en aanbodrestricties niet al te strak aan te trekken. Tegelijkertijd wordt een aanvullend beleid van bestedingsbeperking gevoerd, dat in verschillende landen evenwel in andere gedaante vorm krijgt.

Het *Hongaarse* beleid is er één van industriële herstructurering, bestuurlijke reorganisatie en bestedingsbeperking. De door decennia van overvloedige subsidiëring vorm gegeven industrie wordt geleidelijk met de wereldmarkt in aanraking gebracht. In het begin van 1980 is een nieuw prijsvormingsstelsel van kracht geworden, de Hongaarse forint is gedevalueerd en er wordt gestreefd naar een gedeeltelijke convertibiliteit van de munt. Winstgevendheid is tot enig productiecriterium verheven en niet-renderende ondernemingen worden gesloten en hun werknemers — gedwongen — ontslagen. Tussen 1976 en 1980 is de werkgelegenheid in de Hongaarse industrie met 120.000 arbeidsjaren afgenomen en in de bouwrijverheid met 20.000 arbeidsjaren. De internationale recessie, maar ook de herstructurering van de industrie heeft geleid tot een terugval van de nationale productie en het investeringsniveau is — vooral door de introductie van het winstcriterium en ontstane onzekerheden aan de kant van bedrijven — aanzienlijk gedaald.

Toch houdt de Hongaarse overheid vast aan haar politiek van bestedingsbeperking. Het „socialistisch monetarisme” van de Hongaren heeft het bereiken en handhaven van een evenwicht op de betalingsbalans tot belangrijkste doelstelling van de economische politiek verheven. De bestedingsbeperking ontziet de consumptie en de bestedingen ten behoeve van de export zoveel mogelijk (hoewel niet volledig) en richt zich vooral op de investeringen en de import. De terugvallende productie wordt — voorlopig — op de koop toe genomen. Ten einde het restrictieve investeringsbeleid kracht bij te zetten en het strategisch ondernemersgedrag zoveel mogelijk te ontcrachten zijn in de loop van het vorige jaar de departementsambtenaren bij de voornaamste investeringsonderhandelingen tussen de staat en de grote bedrijven naar huis gestuurd en vervangen door bankiers 13). Om ambtelijke verkokering tegen te gaan zijn de industriële sectorministeries opgedoekt en vervangen door één „super”-ministerie voor de industrie.

De Hongaren nemen in hun kielzog — maar op veilige afstand — de andere Oosteuropese landen mee. In *Tsjechoslowakije* wordt eveneens een restrictief beleid van investerings- en importbeperking gevoerd; terwijl de consumptie (en — voor Tsjechische begrippen nogal ongewoon — vooral de sociale uitkeringen en pensioenen) zoveel mogelijk worden ontzien. De industriële trusts en concerns hebben — na een driejarige experimentele periode — in januari 1981 de bevoegdheid gekregen op eigen gezag en in onderhandeling met de Bank onderdelen van de bedrijfstakplannen die productiemethoden en export betreffen te herzien. Het bruto productiecriterium is verlaten en vervangen door de toegevoegde waarde als maatstaf voor het bedrijfsresultaat. Er wordt wel gesproken van een „mini-hervorming” in Tsjechoslowakije, maar in wezen is het niet anders dan de geleidelijke voortgang van een proces van technocratisering en schaalvergroting. Evenals in Hongarije, moet nog blijken of technocraten de recessie beter aankunnen dan bureaucraten.

Oost-Duitsland lijkt in het verleden het minst van alle Oosteuropese landen in de „overinvesteringsval” te zijn gelopen en de conjuncturele impulsen van binnenlandse oorsprong zijn hier dan ook het zwakst. De DDR is het duidelijkste voorbeeld van een „monopoliesocialisme”. De grote ondernemingen, de „Kombinate”, zijn tot machtige, betrekkelijk zelfstandige industriële en handelsoligopolies uitgegroeid en kunnen bij voorbeeld het Ministerie van Buitenlandse Handel links laten liggen waar het hun export- en importtransacties betreft. Het macro-economische stabilisatiebeleid lijkt het hier grotendeels zonder gerichte, aanvullende maatregelen van de centrale overheid te kunnen klaren.

Slot

Technocratisering, schaalvergroting en bestedingsbeperking zijn — in mengvormen — instrumenten waarmee de politiek-economische autoriteiten in Oost-Europa de macro-economische stabilisatiepolitiek kracht bij zetten. Binnen het kader van de politieke en institutionele verhoudingen lijkt dat geen irrationale weg. Elke andere optie zou de socialistische depressie op dit moment alleen verscherpen. Bestedingsverruiming zou tot een onmiddellijke verscherping van aanbodrestricties leiden en de economie in de recessie vastdrukken. Bureaucratisering zou leiden tot verstarring en door overmatige regulering ook aanbodrestricties veroorzaken, terwijl de ondernemingen zich, onder afwenteling van de kosten, opnieuw de bestedingsverruiming in zouden onderhandelen. Schaalverkleining — hoe zinvol op zich ook — zou het gevaar van desoriëntatie van de bedrijven op korte termijn alleen dichterbij brengen.

De vraag die voor de toekomst van het „socialistisch monetarisme” in Oost-Europa van het grootste belang is, is of de druk op de groei van het nationaal inkomen kan worden gematigd en de levensstandaard van de bevolking onder het deflatoire geweld kan worden gehandhaafd. Technocratisering en schaalvergroting gaan hand in hand en de economische macht lijkt zich meer en meer samen te ballen in de industriële monopolies en de staatsbanken. Of dat een vooruitgang is ten opzichte van het bureaucratisch centralisme van vroeger moet nog blijken.

Vast staat in elk geval dat Oost-Europa zich geen aanmerkelijke verscherping van de recessie kan veroorloven: economisch, noch politiek. Hoe het hoogste stadium van de „geplande chaos” er onder die omstandigheden uitziet, leert immers het soldatensocialisme van generaal Jaruzelski en de zijnen.

Ronald Gerritse

13) Zie *Business Eastern Europe*, 12 februari 1982.